

PORUSZAĆ (82) *vb impf*

o oraz a jasne.

inf poruszać (5). ◇ *praes 1 sg* poruszam (22). ◇ *2 sg* poruszasz (1). ◇ *3 sg* porusza (30). ◇ *3 pl* poruszają (10). ◇ *praet 3 sg m* poruszał (3). *f* poruszała (1). ◇ *3 pl m pers* poruszali (1). ◇ *con 2 sg m* byś poruszał (1). ◇ *3 sg m by* poruszał (1). *f by* poruszała (1). *n by* poruszało (1). ◇ *2 pl subst* byście poruszały (1). ◇ *3 pl m pers by* poruszali (1). ◇ *part praes act* poruszając (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XIX w. s.v. poruszyć.

1. *Wprawiać w ruch, ruszać coś z miejsca, zmieniać położenie czegoś; movere HistAl, Mącz, Vulg, Cn; cillere Calep, Cn; oscillare Mącz; motare Calep; ciere, commovere, conciere, concitare, demovere, dimovere, exci(e)re, perciere, permovere, propellere, quaterere, sollicitare, suscitare, tremefacere Cn (17) : Oscillo, Náchilam/ Porużam. Mącz 270d, 338d; Moto – Vítawnie porużam. Calep 676a, 194a.*

poruszać czego (2): GliczKsiąż L2v cf Przysłowie. Cf poruszać czego ku czemu.

poruszać czego ku czemu (1): Też mleko drugiey niewiały gdy pije rodzącza/ Thedy płodu poruża ku wyźciu. FalZioł V 33.

poruszać co (5): GlabGad F; [Hannibal] przymusił swoią chytrością Rzymiány przeciw Słońcu ftać/ także theż przeciw wiatru [...] á ten wiatr [...] thego wieie/ [...] y proch z źemie bierze: [...] kázał drzewcy źemie rużać/ áby tym więcźły proch porużał Rzymiánom w oczy BielSpr 44; A ániół Páńki shtëpowal czáfu pewnego w fádzawkę: y wrużála lię woda (marg) porużał wodę G. (-) WujNT Ioann 5/4; Wiekuišta mądrości/ Boże niezmierny/ Ktory wżytko porużałz nie będąc wrużony/ Wściągáłz práwem Aniołow woýká niezliczone SzarzRyt B3v. Cf poruszać co ku czemu.

poruszać co ku czemu (1): Ty riby [cetusy] [...] więczy porużaią morze ku igraniu y ku potopu okrętow. FalZioł IV 31b.

poruszać czym (1): ciepło ogniowe wilgoć żoładzia zagzewaiąc rozpułcza ią á czini subtilnieyřą Ktora więc potim řzukaięz mielstca řzyřłezgo rozchodzi řie po żoładziu tak im porużaięz iż on wyřkakuie z ognia y puka řie. GlabGad E3.

W charakterystycznych połączeniach: poruszać kamień, morze, proch, wodę; poruszać ku igraniu, ku potopu okrętow, ku wyszciu; poruszać często, ustawicznie.

Przysłowie: Nye wyedzą podobno że ten kámyeń kthorego często z myełcá poruřa/ nye rad mchem obrałta rychło. GliczKsiąż L2v.

Zwrot: »z miesca poruszać« (1): GliczKsiąż L2v cf Przysłowie.

Przen [kogo, co] (2) : podobienstwa rzeczy, przedtim řmyřlamy obaczonych, iako widzianych, řlychanych, maczanych etc. zořthawaią w pamieci, kthore duřa na on czas [snu] będąc řpokoyna y od řpraw zewnęřznich wolna poruřa, wřpominaięz czo przed řobą miała na iawie. GlabGad L3v; czemu Pan Bog odeymuie prawdę kátholickiey wiáry od niektorych miał y kroleřtw: y poruřa ich Bifkupy y kořcioły/ ábo ie w niewolą podawaiąc/ ábo dopuřzczaiąc áby řpuřtořzály. WujNT 844.

a. *O wojskach [kogo (po przeczeniu)] (1) : gdi mu powiedziano iże Artaxerxes krol Perski z mocną ręką nieprzyacielską przeciw iemu przyciągnął/ on dla tego nie poruřał rycerřtwá řwego/ áni gotował zařtěpow řwych/ ále [...] przez czárnoxięskie czáry diabłow wzywał HistAl A.*

b. *Wykonywać ruchy (2) :*

Zwrot: »poruszać głowę, głową« [na znak szyderstwa] (1:1): Wízyczy widząc mnie/ nalmiewali fie ze mnie/ mówili łą wargami á poruľzali głowę [et moverunt caput Vulg Ps 21/8]. *TarDuch* A2v; *RejPs* 66v.

2. Pobudzać, zachęcać, podniecać, uaktywniać, mobilizować, wzruszać; gniewać; niepokoić, afficere *Mącz, Calep*; *commovere, concitare, excitare Mącz, Cn*; *perciere Calep, Cn*; *instinguere, tangere Mącz*; *exacerbare Calep*; *conciere, exci(e)re, inquietare, peragitare, permovere, perturbare, propellere, sollicitare, suscitare Cn* [w tym: kogo, co (19)] (27) : Tedy iednego czáfu gdy czárt poruľzał Saulá [Vulg 1.Reg 18/10]/ gąďł przy nim Dawid *BielKron* 65v, 65, 197; *Instinguo, vel instingo, id est, intus commoveo, Wnętrz* poruľzam. *Mącz* 416b, 53b, 439c; *SienLek* S[ss]v; *Exacerbo* – Poruľzam, rozgniewuię, rozdrażniám. *Calep* 380a, 39b, 775b; *Auguľtyn* ś. mowił: Iabych Ewángeliey nie wierzył/ by mię poważność kośćioła nie poruľzáła. *WujNT* 655.

poruszać do czego, ad aliquam rem (2): *SarnStat* 40 cf »upominać i poruszać«. Cf *poruszać do czego* czym.

poruszać do czego czym (1): A Król, iáko *primum mobile*, ma ich do tego [województów i starostów do wykonywania i egzekwowania urzędów] pobudzać, poruľzać, y vpominać Liŧty łwémi. *SarnStat* 40.

poruszać k(u) czemu (2): A nieważyľbym ci fie łnadź ták wielkich y hániebných nądz/ łámego zácmmienia łłonecznego powiádać/ by mię ktemu nieporuľzáło niedawne złączenie dwu Płáneth zwieršchnich *LeovPrzep* B3. Cf *Zwrot*.

poruszać przeciwko komu [= *wzburzać*] (1): yą [królową] tą rada pothika skoroni polskiej zebi y.m. pewnich rzeczy za niepewne pvszczacz nie raczila [...] zebi s mieľcza na ktorim yeľth niezeyezdzyła A Thur. Czessarza przeczywko sobie nieporuschala *LibLeg* 11/42.

W połączeniach szeregowych (3): Ut hoc magis afficit quam illud, To więcey człowieká poruľza/ Pobudza álbo roskóľzuye nyźli ono. *Mącz* [114]c; *Calep* 989b; *SarnStat* 40.

Zwrot: »poruszać serce« [w tym: ku czemu (1)] [szyk zmienny] (2): Owa s thákimi telko kuńľzthowác/ y ich niedoľtátki łtrofowác mamy/ kthorzy/ áni łą ták nędzni/ żeby ku vlitowánium ferce poruľzáli: áni thák bárzo niecnotliwi/ żeby powrozá byli godni *GórnDworz* O3v; *RejPosRozpr* b4v.

Szeregi: »(ani) budzić (a. zbudzać) (ani) poruszać« (2): *Mącz* 53b; Poprzyľięgam was cory Ieruľzalimkie przez łárny álbo przez łánie polne/ ábyście nie budziły/ áni poruľzáły miłości [= *ukochanej osoby*] [si suscitaveritis, et si evigilare feceritis amorem] poki ona zaáhce. *BudBib Cant* 3/5.

»upominać i poruszać« (1): *Item*, ma vpominać y poruľzać Król inľzych Vrzędników y Dignitarzów *ad exequenda officia sua, et maximé Capitaneos*: iáko *primum mobile* inľzé sfery y płánety żeby fie obracały, pobudza y incytuie *SarnStat* 40. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

Przen (3) : gdy głowa bywa ku ziemi zchylona tedy fie komórka pamięci odtwarza á wiatrowie duľzni tam wchodząc pamięć poruľzaią. *GlabGad* B3; *Milczcie/ milczcie* proľzę was/ ten wáľz wiérľz łpiérány/ Otwarza blizny świeże/ y poruľza rány. *GosľCast* 41.

Szereg: »poruszać i posilać« (1): Thakieź kichanie od tego prochu [ze strojów bobrowych] naprzeciw *Lithargiey/ Mozg* theź poruľza y poľila *FalZioł* IV 8a.

a. O wzroku: draźnić (3) : Bowiem ono podobienľstwo twarzy w zrzadle oglądane, nie tak fie mocno wlepia w moc wzroku, iáko rzecz iľta, ale tilko fie okazuię iakoby mgła nieiaka barzo cienka,

przeto też wzroku nie mocno poruŝa. *GlabGad* B7; takowe farby [*biała i czarna*] barzo poruŝaią wzrok, á tak iemu wielki gwałt czynią. *GlabGad* B7, B7.

3. Wywoływać, powodować; ciere Mącz; suscitare Cn (21) :

poruszać co (2): Czemu łamci lepiej łpiewaią niżli łamice. (-) To bywa dla chciwołci złączenia przyrodzonego z łamiczą, á zwłazcza łecie, albo też inegdy gdy łie dobrze chowaią. Gdziez więc bywa w nich wielkie wzrúŝenie duchow ktore takową chciwołć poruŝa. *GlabGad* D; *BielKom* B7.

W przeciwstawieniu: »poruszać ... zakrywać« (1): Zazdrość łwary poruŝa/ miłość łe zákrywa *BielKom* B7.

a. O procesach fizjologicznych (19) :

poruszać czego (1): Vrinam ciet, vel cit haec herba, Poruŝa mokrzu álbo wody to ziele. *Mącz* 53a.

poruszać co (18): gdy wwarzyłz the Ozankę z byliczą á osłodziłz miode^m/ á the^{go} dałz łie napijać thrunek poranu/ y vryny zadzierzenie [*tj. urynę zadzierzaną*] poruŝa. *FalZioł* I 37b; Oczet częłto pożywany: wzrok mdli/ pierłi obraża/ kałzel poruŝa *FalZioł* II 18d; Iełtliby za temi pomoczami ona niewiałta nie mogła ku łwoiem rzeczám iako łie godzi: przydz, Thedy ma zaphenę pod kołtką zaciąć/ [...] abowiem tha żyła nawięczy takowe rzeczy poruŝa y przyciąga. *FalZioł* V 27, I 50d, IV 28a. *Cf poruszać co komu; co ku czemu.*

poruszać co komu (11): Też łift Pokrzywiany z mirrą łłuczony/ [...] przirodzoną chorobę białym łłowam załthanowiała poruŝa. *FalZioł* I 152d; Toż picie paniam miełęczną niemocz poruŝa *FalZioł* IV 8b; Y też oczyma łlonych rib/ albo kopy ty kołńskiami: nadolno miełtcze raz y dwa okadzić/ mocnie poruŝa białem łłowam łwoie rzecz. *FalZioł* V 27, I 35b, 109a, III 6d, V 59 [2 r.], 60v [2 r.], 61.

poruszać co ku czemu (2): Abowiem to picie [*tyzanna*] gorączkę mdli/ y k temu rzeczy przyrodzone ku wyłzciu poruŝa. *FalZioł* V 27, V 27.

W charakterystycznych połączeniach: *poruszać mokrzu, wody; poruszać bolenie łłowy, przyrodzoną chorobę* (2), *kałzel, miełęczną (przyrodzoną) niemocz* (3), *przyrodzoną(-e) (miełęczne, łwoję) rzecz(y)* (8), *urynę, uryny zadzierzenie; poruszać ku wyszczu* (2); *poruszać mocnie, znamienicie.*

4. Naruszać; labefactare Mącz, Calep [w tym: kogo, co (6)] (7) : Czemu niewiałty częłciey łłowa bala niż otroki. (-) Bywa to z wilgołci zbytnich z ktorich onym wplawy bywaią, z ktorych powłtawa plugawy á łmrodliwy dym łzukaiąc wyłcia przez łłowę takze ią poruŝa. *GlabGad* B3v; *Mącz* 180a; *Labefacto* – Płuię, każę, poruŝam. *Calep* 574a.

Szereg: »nie poruszać ani gwałćić« (1): człowiek włobóte przimuiątz obrzezaniję nieporuŝłá zákonu Moijżelłowego/ ani gwałćij łwięta *OpecŻyw* 66v.

W przem: *O dziewictwie Maryi* (1) : Odpowiedziál Gabriel [*Maryi*] Totz będzie łprawa ducha łwiętego/ ktory ołobną łalką napełni żywot twoy/ zamku dziewitwa twęgo nieporuŝaiątz. *OpecŻyw* 8v.

Przem [w czym = przez co] (1) : ábowiem zrzucón á potłoczón łełt ołocznic braciey náłzey/ ktory łe ołkarzał włtawicłnie przed oblicznołcią Páńłką/ á oni go zázwdy poruczać [*lege: poruszać*] będą we krwi báránkowej [*Vulg Apoc* 12/10-11] *RejPos* 332.

a. Podważać (1) : V mnie to napewnieyfa że Czyściec ieft/ Heretyckie wywody nic nieporużaią WysKaz 38.

5. Brać pod uwagę, rozważać [czego] (1) : Pátrzcież pilnie w iákiefmy cenie/ Mąż nic nie ma/ wżyfko oddał żenie. Prozno tedy tych rzeczy porużać: Mali być źle/ lepiej nie pokużać *BielSjem* 7.

***** Bez wystarczającego kontekstu (9)** : Accio, Concio, Excio, Porużam Záwoławam/ Podużczam/ Podpomagam. *Mqcz* 53a; Commoveo, Porużam/ pobudzam. *Mqcz* [234]b, [234]d, 467d; Incito – Pobiedzam, porużam. *Calep* 520a; Mobilito – Porużam. *Calep* 616a, 224a, 675b, 785b.

Synonimy: **2.** budzić, burzyć, incytować, instygować, pobiedzać, pobudzać, pociągać, podburzać, podszczuwać, poduszcząć, podżegać, przywodzić, skłaniać, wzruszać, wzywać, zapalać, zbudzać; **3.** mnożyć, pobudzać, poczynąć, pomnażać, przysparzać, rodzić; **5.** rozważać.

Formacje współrdzenne cf RUSZAĆ.

Cf **PORUSZAJĄCY, PORUSZANIE, PORUSZANY**

MN